

RADNÓTI SÁNDOR

A SZÁGULDÓ GONDOLKODÓ

György Péter 60

Noha magyar-történelem-esztétika szakon végzett, korábbi színi- és filmkritikusi praxisa után első könyve (amelyet Pataki Gáborral közösen írt) művészettörténeti szakmunka volt: az akkoriban jórészt még csak magánlakásokban és néhány folyóiratcikkekben ismert és méltatott Európai Iskoláról szóló monográfia. Vannak olyan kultúrák – például az Egyesült Államok akadémiai világa –, ahol az esztétika és a művészettörténet diszciplínája egészen közel áll egymáshoz, mindkét irányba elmozdulhat, és gyakori a perszonálunió. A művészettörténetnek amúgy is száz éve erős a hajlama arra, hogy stíluskritikai, biográfiai, történeti és filológiai feladatai mellett ki-fürkésze a mű világlátását, s ezért is érintkezett oly élenken a szellem-történettel, pszichohistóriával, szociológiával, művészetfilozófiával. Ha ezt a kép és a kerete viszonyának képzeljük el, ahol a kép jelenti a műalkotást és a keret a világot, amely értelmezi, és amelyet értelmez, akkor könnyű belátni, hogy a gondolkodás egyforma joggal adhat elsőbbséget az egyiknek és a másiknak: azért akarja megérteni a világot, amelyben a kép keletkezett, és azt, amelyben befogadjuk, hogy megértse a művet, vagy azért akarja megérteni a művet, hogy általa megértse világát és világunkat, valamint a ket-tő összefüggését.

A művészettörténet diszciplínáján *belül* is létrejöttek olyan irányza-tok, amelyek a képeknek a heteronóm és nem az autonóm vonatkozásai-ra összpontosítva kiléptek a hagyományos magas kultúra köréből, s ezzel módosították vagy megváltoztatták a tudomány tárgyát is. Olykor eljutot-tak a diszciplína „végének” bejelentéséig, vagy új diszciplína megalapításáig (képtudomány, képanthropológia). Kezdetben talán György Péter tevékeny-ségét is lehet ebben a kontextusban értelmezni, hiszen médiatudományi, múzeumtörténeti, kultúranthropológiai érdeklődése, a művészi képek és a mindennapi képek határvonalának relativizálása párhuzamos volt a „visu-

al studies” és a „Bildwissenschaft” interdiszciplináris törekvéseivel. Ám őt a szisztematikánál – noha nagyszabású teoretikus polémikra kapható (példa erre többek között a velem vitatkozó *Saxa loquuntur* című mélyenszántó tanulmánya) – mindig is jobban érdekelték és egyre jobban érdeklik az esetek, és ahogy ma látjuk, kiteljesedő és egyre gyarapodó életműve az elektrifikáló érdekességű és jelentőségű, valamint általánosítható potenciállal is rendelkező esettanulmányok sorozata.

A kép ezeknek az esettanulmányoknak csak az egyik tárgya, noha kétségtelenül központi, amelyhez mindig újra visszatér, legyen bár tárgya a szöveg, az intézmény, a város szövete, a világháló, az élettörténet, a tudás, a kultusz, az emlékezet és a felejtés, a trauma, az élő, a holt és az ál-hagyomány, a tömegkultúra, az információ és kommunikáció, az új média, a hely (és a nem-hely), az archívum, a gyűjtemény, a táj, és így tovább. S mindezek egymásba szövődése. György Péter témáinak e hevenyészett (s alig konkretizált) lajstroma, az imént felsorolt fogalmak persze nem egyazon absztrakciós vagy létrendi szinten állnak, hanem az ő fókuszát követik, ahogy tárgyait közelebből vagy távolabbról vizsgálja. Módszere mehökkentheti a tradicionális értelemben vett szaktudóst, aki úgy kívánja a tudás és/vagy az emlékezet palotáját tégláival emelni, hogy saját kompetenciájának határait sarkalatosan – néha tán fetisisztikusan – tiszteletben tartja.

György Péter gondolkozdaja nem ismer ilyen aggályokat, a tudás alkalmazása mellett újra meg újra kész a tanulásra, újabb és újabb területek irodalmának feldolgozására. E területek néha hagyományosan távol állnak egymástól és éppenséggel az *esetekben* megmutatkozó revizionista kultúra-fogalomban válnak szomszédosakká, vagy egyesülnek. Továbbá az új kultúráról alkotott képének az is megfelel, hogy az olvasás/olvasottság mellett éppolyan jelentőséget tulajdonít az oralitásnak, a kommunikatív emlékezetnek; ezért beszél annyi tanúval, hozzáértővel (akiknek nemcsak szaktudását, hanem ideologikus előfeltevéseit is firtatja), ezért oly fontos számára a hangzóanyag, s ezért olyan szokatlanul hosszúak és semmiképpen sem formálisak köszönetmondó listái könyveiben. Megjegyzendő: hasonló fordulat következett be egyik fontos témakörében, a holokauszt történetének kutatásában Claude Lanzmann *Shoah* című dokumentumfilmjével és Saul Friedländer a náci Németországról és a zsidókról szóló monográfiájával. (Pontosabb azt mondani, hogy ő nem a holokauszt kutatója, hanem e kutatások alapos ismeretében a holokauszt emlékezetéé.) Harmadszor a hely szelleme – egyik könyvének ez is a címe – még akkor is döntő fontosságú számára, ha vizsgálatának tárgya közvetlenül nem maga a hely.

A *genius locit*, „az emlékezet topográfiáját”, a lokális kultúrát, a helyszínt, a tett színhelyét, a tetthelyet, vagy akár a hűlt helyet saját szemével akarja látni. A művészettörténet (valamint a patológia és a könyvtártudomány) autopszia-fogalma így terjeszkedik ki sokkal szélesebb területekre, a kultúra egész földrajzára. Nemcsak a múzeumokat, koncentrációs táborokat, emlékműveket akarja látni, hanem a boglári tárlatok helyszínét, valamely kisebb figurájának szülőhelyét, vagy a várost, ahol egyik hőse eldobta magától az életet. E történeti topográfiai érdeklődésnek egyik maradandó darabja a Kalinyingrádról írott esszé.

Így válik egyenrangúvá a szakirodalom olvasásával a beszélgetés a szereplőkkel, áldozatokkal, tanúkkal, kutatókkal, valamint a színhely megsemmisítése: a textualitás, a vizualitás és az „oral history”. György Péter olvas, kérdez és fáradhatatlanul járja a helyszíneket. Mintha a vizsgálódó tudós mögött egy nagy riporter is meghúzódna. Ezért *is* bátorkodtam ennek az írásnak a száguldó gondolkodó címet adni. De persze nemcsak ezért. Hiszen bárkinek föltűnik szellemének és teljesítményének rendkívüli gyorsasága.

A sebesség önmagában nem érdem, amiképpen a lassúság sem. Nem nagyobb dicsőség huszonhárom év alatt egy könyvet megírni, mint – ha jól számolom – húszat. Nem növeli a produktum értékét, ha nehezen születik, s nem csökkenti, ha könnyen. Igaz, az írásnál gyorsabb, sürgettető gondolkodás hátulütőiről György Péter stílszerkesztői regélhetnének, de a gondolkodás alakzatainak izgatott szépsége és kritikai tartalmassága, valamint az írások mögött fölsejlő, állandóan, nyughatatlanul gondolkodó alak kárpótol a nem mindig makulátlan irályért.

Az iram és a lendület azonban nemcsak az alkattal függ össze, hanem a megközelítésmóddal is. György Péter írásainak múzsjája az aktualitás. Radikális interdiszciplinaritása különösen alkalmassá teszi, hogy kapcsolódjék az értelmiségi közbeszédhez, befolyásolja azt, és föltárja kimondatlan szükségleteit. S most nemcsak arra gondolok, hogy elmélyült „múzeum-, könyvtár- és archívum-földrajzi” kalandozásainak (például a New York-i Természettörténeti Múzeumból írott könyvnyi terjedelmű remek esettanulmányának [*Az eltörölt hely – a Múzeum*, 2003], vagy a moszkvai Tretyjakov képtárról írott nagy esszéjének [2009]), az olvasás válságáról írott kötetének [*Memex*, 2002], vagy a a könyvtárakról szóló *Ceci tuera cela* [*Ez elpusztítja amazt*] című emlékezetes írásának), avagy az emlékművekkel kapcsolatos megfontolásainak (*A hely szelleme* című 2007-es könyvében és másutt) közvetlen aktualitása van, hanem arra is, hogy ismételten vállalkozott az emlékezet konstellációjának közvetlen bemutatására, egy-egy történelmi trau-

mánk vagy idolumunk archeológiai feltárására. 2000-ben könyvet jelentett meg a Kádár-korszak titkáról, '56 elfelejtetéséről, és arról, hogy mi történt a múlt feldolgozásában a rendszerváltás utáni évtizedben. 2013-ban a „néma hagyománnyal” szembeállította a kitalált hagyományt, a „képzelt Erdélyt”, amely Erdély gazdag, valóságos történelmi tradíciója elé tolakodott. Legújabb írásaiból látható, hogy most a létező szocializmus magyarországi kultúrtörténetének egy olyan megközelítése foglalkoztatja, amely az elfelejtett – tehát a kánonból joggal vagy jogtalanul kimaradt – kulturális teljesítményekre összpontosít; ám nem a kánon újraírása, hanem a korszak identitáspolitikájának rekonstrukciója céljából.

Ebbe a sorba tartozik legszemélyesebb könyve is (*Apám helyett*, 2010), amelyben az esettanulmány tárgya saját apja, illetve az ő viszonya apjához; egyfajta nevelődési és lenevelődési regény. Lenevelődési, amennyiben az apa ifjúkori sérelmére – mint magyarra – és halálos veszedelmére – mint zsidóra – a messianisztikus (kommunista) reménnyel összekapcsolt amnéziával válaszolt, s a felejtésből, hallgatásból, valamint (zsidó) önutálatból kovácsolódott (más tekintetben – eszében, műveltségében, tudományában, környezettudatosságában – igen értékes) karakter a forgandó történelemben élete végére a radikális széljobb közelébe került. Kettős memoár ez a könyv, amely az egyik oldalon rekonstruálja az apa rettenetes ifjúkori sebet, majd beilleszkedését a létező szocializmus(ok)ba, s beilleszkedni nem tudását a demokráciába, a másikon pedig felvázolja saját eszmélődését, s ebben a kettős tükörben mutatja meg kulturális emlékezetünk egy fontos szelvényét.

Ha ugyanis egyetlen fogalomban kellene összefoglalni György Péter bámulatosan széles spektrumú vizsgálódásainak tárgyát, az bizonyosan a kulturális emlékezet lenne. S akkor formálisan – persze csak formálisan – szét lehet választani azokat a munkáit, amelyek ennek hordozóival, intézményeivel, technikáival, mechanizmusaival, sematikáival, műfajaival, alkotásaival, valamint mindezek dinamikus változásaival foglalkoznak, s azokat, ahol az előbbiek konkrét tartalmait, vagy magának egy-egy történelmi emlékezetnek a konkrét tartalmait elemzi. S mivel a kollektív, a történelmi, a kulturális emlékezetek, illetve ezek hiányai, torzulásai, fikciói, kényszerképzetei fogalmuk szerint aktuálisak, ezzel mélyebb értelmet nyer iménti állításom, hogy György Péter munkáinak műzsája az aktualitás. Ez pedig megmagyarázza, hogy miért kell neki közéleti értelmiséginek, *public intellectual*nek lennie. Publicisztikát is ír, s visszatérő tárgya az antiszemitizmus, valamint a cigánysággal való szolidaritás. Tanár, intézetigazgató, s gyakorlati projektjeinek is se szeri, se száma.

Valamint igaz ember, jó barát, nagyszívű pályatárs. Mit kívánhatnék neki jubileumán? Jó szerencsét, semmi más. Zrínyi jelmondatát, hogy utaljak rá: kicsit nagyobb a magyarságteljesítménye, mint valahánynak, aki a „mi, magyarok”-kal kel és fekszik. Meg hát azért is, mert a „semmi más” kedvenc szófordulata. Szóval jó szerencsét, semmi más – neki és szegény hazánknak.